

SANTA MARIA DEL CAMÍ (LA GARRIGA)

MARTÍ SUNYOL I BUSQUETS

Santa Maria del Camí, tal i com la coneixem actualment, és una petita ermita romànica situada al peu de l'antic camí que arriba a la Garriga per la part de llevant. Pertany al conjunt del mas de Can Terrés, que és un dels més antics i importants del terme, i que es troba molt a prop de la vila del mateix nom. L'edifici actual pot datar-se a la segona meitat del segle XII.¹ La planta és rectangular, amb absis quadrat. Els murs són de fàbrica força regular, amb carreus treballats als angles de les parets i a les filades inferiors. Té dues finestres, l'una al mur de llevant i l'altra al de ponent. La teulada és de doble vertent, coberta amb teula, i té un petit campanar de cadireta al cantó oest. La nau és de volta apuntada i presenta un desnivell respecte a l'absis, que dona lloc a l'arc triomfal, coronat a l'exterior per una petita creu de pedra.

La portalada està orientada a migjorn; és d'estil romànic, i ha estat objecte d'atenció per part de diversos autors.² Presenta un arc de mig punt, amb una arquivolta amb un bordó treballat, que reposa sobre dos capitells esculpits amb motius antropomòrfics i vegetals, sostinguts per dues columnes llises.

La cornisa que ressegueix el ràfec de la teulada és feta amb un seguit de peces tallades, amb una línia decorativa incisa a la part superior. Algunes d'aquestes pedres de la cornisa presenten relleus esculpits al cantó de migjorn.

1. PUIG I CADAFAELCH, J.; FALGUERA, A. DE; GODAY I CASALS, J.; *L'arquitectura romànica a Catalunya*, Vol. III, p. 758. IEC, Departament de Cultura de la Generalitat, 1983. Vegeu també MAURÍ I SERRA, J.: *Història de la Garriga*, Vol. I, pp. 30-33. Barcelona, 1949. I JUNYENT, E.: *Catalunya romànica. L'arquitectura del segle XII*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976, p. 231.

2. *Ob. cit.*, i també VALL RIMBLAS, R. MASVIDAL I SALAVERT, A.: *El romànic del Vallès*, Ed. AUSA, Sabadell, 1983, p. 88.

S'hi poden veure: un cap d'animal; dos caps humans, molt diferents l'un de l'altre; tres motius esculpits: un gravat fent un llaç, un altre amb uns relleus similars a uns arcs apuntats, i un tercer amb uns plecs esculpits de difícil interpretació; finalment, una pinya amb les ratlles gravades. Un dels caps humans presenta certa semblança amb els dels capitells de la porta, encara que generalment aquests relleus s'han considerat provinents d'una construcció anterior.³

La capella constitueix avui dia el tancament del pati del mas de Can Terrés pel cantó Sud, i hi té accés a través d'una porta lateral, contraposada a la principal de l'ermita, més petita i d'època posterior. Tota la construcció es troba en un excel·lent estat de conservació i manteniment. Al seu interior s'hi conserva la tan coneguda inscripció epigràfica de Xixilona, de la qual tot seguit en parlarem, a més d'un sarcòfag més tardà, les restes del qual li foren atribuïdes; també hi ha un retaule gòtic de finals del segle XV o inicis del XVI dedicat a Santa Maria del Camí, i una bonica creu de forja del segle XIV.⁴

Aquest és el lloc on probablement, i en una construcció anterior a l'actual, hi hagué al segle X una dependència monàstica de Sant Joan de les Abadesses, fundada segons els indicis per Emma, filla de Guifré I i abadessa del monestir, l'any 921, i que seria adjudicada a la seva germana petita Xixilona. Però vegem-ho amb més detall.

La historiografia s'ha aturat nombroses vegades a parlar-nos de la inscripció epigràfica de Xixilona, del 945, gravada al dors d'una peça rectangular de marbre blanc, probablement una *cancel·la* visigòtica. La seva importància és remarcable, tant pel seu valor epigràfic com pel que representa per a la història d'aquest enclau.

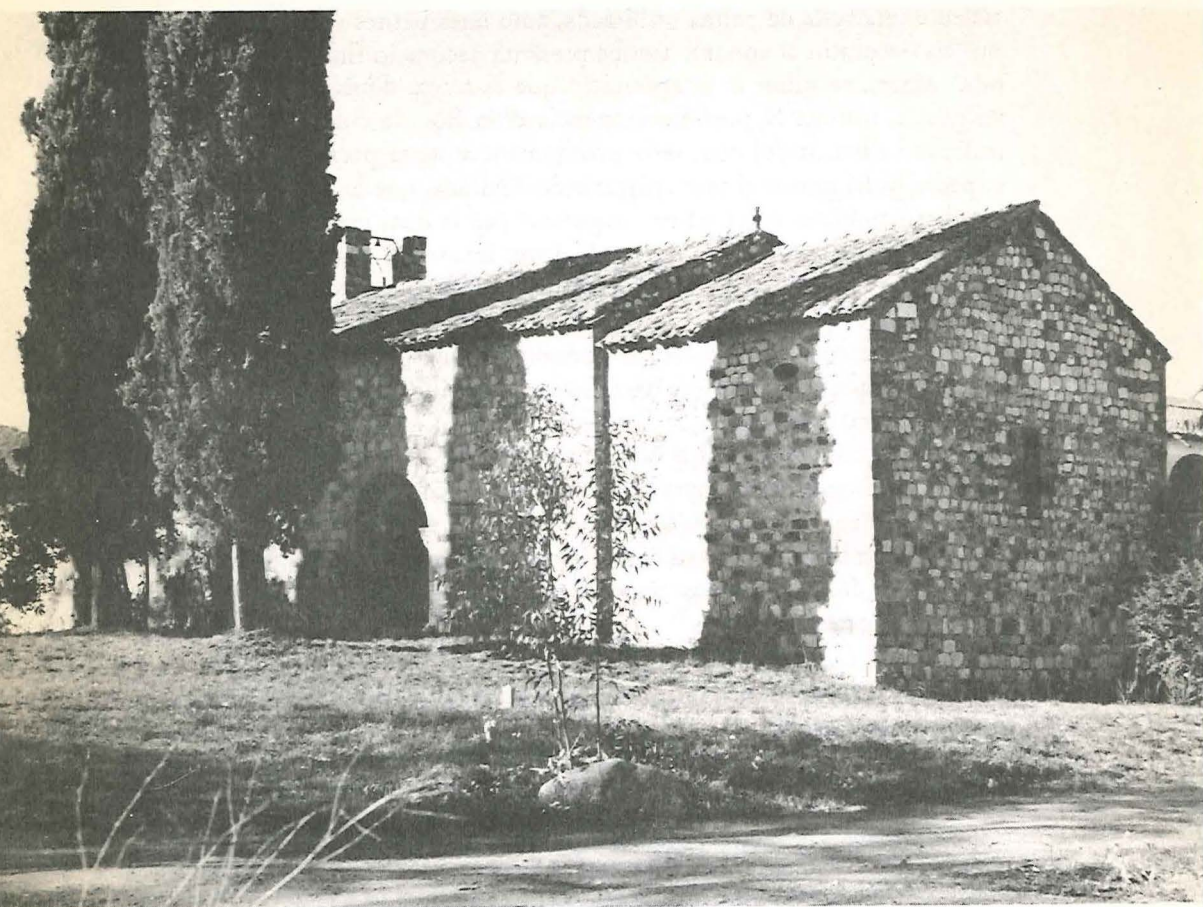
La referència més antiga de la troballa d'aquesta peça la donà Josep Maurí a la Història de la Garriga, i és extreta d'un document de l'arxiu particular de la casa;⁵ l'any 1793 la pedra fou arrencada del lloc on estava col·locada, o sigui al mur de llevant, sobre la porta, per tal de veure què hi havia al darrera de la inscripció visible. Fou aleshores que es descobrí el motiu geomètric de l'altre cantó, i la pedra fou tornada a col·locar al seu lloc. Serà més tard quan serà traslladada a l'interior de l'ermita.

La referència d'aquesta obra ens indica que la pedra fou utilitzada per a la construcció del segle XII, i cal pensar que reaprofitada per segona vegada

3. MAURÍ, J.: *Història de la Garriga*, Vol. I, p. 30. Vegeu també Autors Diversos: La Garriga 3.ª ronda vallesana. Ajuntament de Sabadell-Ajuntament de la Garriga, 1982, p. 22.

4. Autors Diversos: La Garriga, p. 22.

5. MAURÍ, J.: *Història de la Garriga*, p. 34, nota 1.

Santa Maria del Camí, prop la Garriga.

—la primera, per a gravar-hi la inscripció—, i col·locada en un lloc preeminent.

La peça, de marbre blanc, de 56 × 32 cm, conté en una de les cares el relleu d'una fulla de palma estilitzada, amb unes petites volutes als costats, i un fris decoratiu al voltant. També presenta decoració floral en un dels laterals.⁶ Maurí, recollint la interpretació que es tracta d'una possible *cancel·la* visigòtica, insinua la possible existència d'un lloc de culte anterior,⁷ l'únic testimoni existent del qual seria precisament aquesta peça. A l'altra cara de la pedra hi ha gravat el text epigràfic de Xixilona, que ha estat profusament estudiat i publicat en repetides ocasions,⁸ per la qual cosa ens abstenim de publicar-ho un cop més, en espera de noves investigacions més aprofundides en el camp de l'epigrafia que puguin aportar alguna cosa de nou a tot el que ja se n'ha dit.

En l'esmentat text es recull, bàsicament, que Xixilona, filla de Guifré (Guifré I segons tots els indicis), i monja, morí allí l'any 945.

La notícia històrica de la fundació d'un petit nucli monàstic vinculat al monestir de Sant Joan de les Abadesses l'any 921 la donà Mn. Pau Parassols en unes notes que acompanyaven una edició dels Goigs de Ntra. Sra. del Camí del 1881;⁹ igualment anys més tard recollí la cita en una monografia sobre el monestir; sembla ser que es va basar en alguna documentació, però les referències que en dóna són massa imprecises, per la qual cosa, ara per ara, resta encara per localitzar.¹⁰

6. Per a la descripció i interpretació, vegeu PUIG I CADAFALECH, J.: *L'Arquitectura...*, vol. I, pp. 353-54.

7. MAURÍ, J.: *Història de la Garriga*, vol. I, pp. 16-17. L'autor va situar erròniament la construcció en un sector de la vil·la romana, però les excavacions han posat al descobert que es tractava d'una part dels banys.

8. La làpida ha estat estudiada pels autors següents: MAURÍ I SERRA, J.: *Història de la Garriga*, vol. I, pp. 32-33; BOFARRULL I MASCARÓ, P. DE: *Los condes de Barcelona vindicados*, vol. I, Barcelona 1836, p. 29; HERNANDES, Joan: *La Garriga. Gran Geografia comarcal de Catalunya*, vol. 6, Barcelona 1982, p. 232; GOMIS, C.: *Geografia General de Catalunya. Província de Barcelona*, p. 163; ROVIRA I VIRGILI, A.: *Història nacional de Catalunya*, vol. III, Barcelona, 1924, p. 201, nota 5; MADOZ, P.: *Diccionario Geográfico-estadístico-histórico de España*, Madrid 1847 (Reed. Curial, 1985). Catalunya, vol. I, p. 543; VILLANUEVA, J.: *Viaje literario*, vol. XIX, 1851, p. 10; PUIG I CADAFALECH, J.: *L'arquitectura romànica a Catalunya*, Barcelona 1983, vol. I, pp. 353-54; VIVES, J.: *Inscripciones prerrománicas barcelonesas*, San Jorge, 47 (julio 1962), pp. 56-62; VILAGINÉS I SEGURA, J.: *La transició al feudalisme. Un cas original: el Vallès Oriental. Estudis de Granollers i del Vallès Oriental. Ajuntament de Granollers*, 1987, p. 57. Hem de fer constar que algunes d'aquestes transcripcions i traduccions no van a l'hora.

9. Mn. Pau PARASSOLS PI: *Goigs de Ntra. Sra. del Camí*, 1881.

10. Mn. Pau PARASSOLS PI: *San Juan de las Abadesas y su mayor gloria, el Santísimo*

Hem vist fins ara els dos testimonis —arqueològic i documental— que ens parlen de forma més directa de l'existència d'aquest enclau monàstic, però cal sotmetre'ls cadascun, a prova: del primer —la pedra— cal esbrinar-ne del cert el lloc d'origen i el seu context arqueològic; del segon —els documents— caldria trobar-ne referències més precises, que permetessin d'esbrinar amb certesa la validesa de les afirmacions que féu Mn. Parassols, i que acabem d'esmentar. A falta d'això ens hem de moure necessàriament en el camp de la hipòtesi, per més plausible que aquesta sigui.

Hi ha però diversos elements i factors que ens poden ajudar a l'hora de valorar aquesta problemàtica. Per una banda, el context de l'època i, per l'altra, les referències que apareixen en la documentació d'època posterior referides a la vida del monestir.

El monestir de Sant Joan de les Abadesses fou consagrat l'any 887, i seria regit per Emma, filla de Guifré I, el qual havia iniciat així la repoblació de la vall. El cenobi femení fou dotat amb diverses propietats, i sota la direcció d'Emma visqué un fort procés d'expansió.¹¹

Farem esment ací de la figura d'Emma com a impulsora d'aquest procés, que la portà a dotar-lo d'un important patrimoni, a la vegada que això suposava l'ocupació i l'endegament de noves terres. Emma intervingué a la zona del Vallès en la consagració de les esglésies de Sant Martí del Congost l'any 898, i de l'Ametlla i la Roca del Vallès el 932, només per citar els casos més coneguts.

En aquest context no fóra doncs d'estranyar la fundació d'un enclau vinculat al monestir i situat en el terme de la Garriga, i de fet la seva existència ens ve confirmada per la inscripció de Xixilona, i també per la continuïtat que ens els segles següents es detecta a Santa Maria del Camí, que funcionava com a petit monestir-hospital del camí ral —recordem la seva situació al peu del camí, i d'aquí el seu nom—.

Veiem ara les poques coses que sabem fins ara de la vida d'aquest centre monàstic des de la mort de Xixilona. Sembla ser que el mateix any 945 hi hagué una execució testamentària feta pels marmessors de Xixilona.¹² Per altra

misterio, Vic 1894. Maurí va intentar localitzar la documentació utilitzada per Parassols, però no la va poder trobar. Cal advertir que les afirmacions de Mn. Parassols són sempre de fiar, i per tant és millor deixar el tema obert a la investigació posterior.

11. ABADAL I DE VINYALS, R.: *Els primers comtes catalans*. Biografies catalanes, Sèrie Històrica, n.º 1. Ed. Teide, Barcelona 1958, pp. 139-150.

12. MAURÍ, J.: *Història de la Garriga*, p. 34, nota 4, explica que el document fou citat per Bofarull com extret del Cartulari de Ripoll, avui desaparegut.

banda Mn. Parassols afirma que Sunyer, germà de Xixilona, rebé els béns d'aquesta a la Garriga, i suprimí la vida monàstica del lloc.¹³

No tornem a saber res de la vida de Santa Maria del Camí fins a la construcció de l'edifici del segle XII –l'actual–, i per tant no podem saber si hi hagué alguna continuïtat o bé si restà abandonat fins en aquest moment que es tornà a construir. No serà fins al segle XIII quan tornarem a tenir referència de Santa Maria del Camí com a hospital de camí ral atès per unes donades que probablement acomplirien funcions com la d'hostatjar vianants; la documentació conservada a l'arxiu de Vic ens parla de diverses donacions i llegats pietosos destinats a aquest hospital. Sabem que el 1266 la donada Beatriu dirigia una comunitat de germanes i cofreres.¹⁴

La vida d'aquesta comunitat s'extingí definitivament al segle XIV, quan –ja només hi quedaven dues monges– va ser suprimida pel bisbe de Barcelona.¹⁵

Fins ara hem vist una petita síntesi d'allò que sabem de la història de Santa Maria del Camí en els seus anys de vida durant l'Edat Mitjana. Ens queda pendent, però, resoldre la història anterior del lloc. L'existència de la vil·la romana de Can Terrés i la seva continuïtat de poblament durant el Baix Imperi¹⁶ fan si més no possible la continuïtat, i l'existència d'un primer temple en època visigòtica, testimoni del qual seria la *cancel·la* visigòtica.

La història de Santa Maria del Camí requereix encara moltes hores d'investigació en els arxius i en el camp de l'arqueologia. En aquest darrer aspecte, hem de fer referència a les excavacions fetes a la zona de la capella pel Canonge Collell, i de la troballa en aquest lloc de materials d'època romana.¹⁷ Una referència documental de l'arxiu de la casa ens parla de la localització de sepulcres i d'ossos humans a l'angle nord-est de la capella durant unes obres realitzades a inicis del segle XIX.¹⁸ Aquesta situació ens pot indicar fàcilment el lloc d'una necròpolis vinculada a la vida monàstica que s'hi va desenvolupar.

13. MAURÍ, J.: *Història de la Garriga*, vol. I, p. 34, recull la cita de les notes dels goigs de Mn. Parassols.

14. PLADEVALL, A.: *Els Monestirs Catalans*, Ed. Destino, Barcelona 1970, p. 84.

15. MAURÍ J.: *Història de la Garriga*, vol. I, pp. 77-78, explica la visita del bisbe Ponç de Gualba de l'any 1307 en la qual es prengué aquesta determinació.

16. PÀMIES, A.-PARDO, J.: *La vil·la romana de Can Terrés*, (La Garriga) Vallès Oriental. Jornades Internacionals d'arqueologia romana. Museu de Granollers, febrer 1987. 1-Documents de treballs, pp. 143-150.

17. MAURÍ, J.: *Història de la Garriga*, vol. I, p. 15.

18. MAURÍ, J.: *Història de la Garriga*, vol. I, p. 15.